

Gösta Löwendahl

Fredrik Böök om Singoalla

Veritas 7(1995) s. [6-15]

Ur Fredrik Bööks ofullbordade Rydbergsbiografi. Redigerat av G.L.

Fredrik Böök om Singoalla

Under senare hälften av femtiotalet var Fredrik Böök sysselsatt med en bok om Viktor Rydberg. Den blev av flera olika anledningar inte fullbordad. (Se härom Svante Nordins monografi över Fredrik Böök.) Det manuskript på 300 sidor som förelåg vid Bööks död 1961 är långt ifrån ett färdigt arbete.

Framställningen förs i vissa avseenden fram till slutet av åttiotalet, men med luckor bl a för lyriken; endast en handfull dikter kommenteras, i skilda sammanhang, någorlunda ingående. Av tecken att döma planerade Böök att behandla lyriken i ett större, sammanhållet avsnitt, men detta kom aldrig till utförande.

Vissa delar av manuskriptet är jämförelsevis genomarbetade, andra är präglade av svårigheter att sovra och disponera stoffet. Ett av de partier som ger ett mera färdigt intryck är det som handlar om Singoalla. Det ger prov på Bööks inkännande psykologiska skildringskonst och är representativt också på ett annat sätt. Ett genomgående drag i Bööks framställning är betonandet - ofta med utförlig exemplifiering - av Rydbergs beundran för och tidiga intryck från dels Tegnér's, dels Stagnelius' diktning. För Böök har de båda äldre skalderna varit Rydbergs ständiga ledsagare; de har svarat mot olika sidor av Rydbergs

personlighet, Tegnér mot världstillvänd aktivitet, förnuft och klarhet, Stagnelius mot världsflyende kvietism och religiös mystik.

Här följer nu Singoalla-avsnittet i dess helhet.

Gösta Löwendahl

I en föreläsning, som Rydberg höll på Stockholms högskola 1885 yttrade han att den hellenska världsbilden hade sitt ursprung hos skalderna och tänkarna, och tillade: "Skalderna gjorde, som alltid, början; ty de världsomskapande tankarna födas icke inom logikens och abstraktionens väggar, utan i fantasien och hjärtat. Logiken kommer först därefter och tager det nyfödda barnet under sin vård. Grekernas store skalder voro i själva verket deras vise, voro nationens äldste, mest avhållne och mest beundrade lärare." Kanske erinrade han sig att hans egen filosofiska världsbild utformats under ungdomsåren, då hans inbillnings- och känsloliv närdes av de stora beundrade och älskade diktarna. De hade betytt mera för honom än den lärda skolans läxor och minneskunskaper, än de filosofiska doktriner och politiska förkunnelser han tillägnat sig som student vid universitetet och som tidningsman. Till Bjursten skrev han 1860: "Vi äro icke längre rödrepublikaner, åtminstone icke du - allvarligt sagt: jag icke heller - och fantisera vi om lyckan, så inskränka vi oss modest till vår egen. Proudhon hava vi alldeles givit på båten."

Men de eviga följeslagarna var Tegnér och Stagnelius. Ingenting visar det klarare än de båda verk, som trettioåringen fullbordade 1857-1859, Singoalla och Den siste atenaren.

När han skrev Singoalla, tog han sig fritt från den journalistiska vardagen, från program och agitation. Han började i avsikt att lämna ett kort bidrag till en göteborgsk kalender, men berättelsen växte så snabbt, att den fyllde två tredjedelar av "toilletekalendern Aurora". Han gav den undertiteln Romantisk sagodikt, halvt urskuldande; och längre fram i livet ville han att den skulle rubriceras som "prosadikt", ty, menade han, "den gör ju icke anspråk på att vara en historisk novell, utan blott på att vara en blå blomma, vuxen på fantasiens mark". Vid flera tillfällen bekände han, att Singoalla var hans "älsklingsbarn"; och man kan inte förvåna sig över det, ty berättelsen var den första fullständiga uppenbarelsen av de djupaste skikten i hans själ. Det måste ha känts som en oerhörd lättnad, som en befrielse, att plötsligt och oväntat få utlopp för hela sin inre värld med all dess oro och spänningar i den geniala poesiens omedvetna symbolskrift.

Platonismen, tron på en idévärld, som står i motsats till den jordiska tillvarons förvirring, är själva grundvalen för världsbilden i Singoalla; men den får två olika former. Den ena är den idealistiska framstegstron, som pater Henrik förkunnar för den unge Erland; han talar om andens herravälde över materien, om det osynliga ordets makt över den råa styrkan och de trotsiga sinnena, över furstar och våldigheter. En stor byggnad håller på att uppföras, lär pater Henrik, den vilar på jorden, men dess spira når in i himmelen; och när den blir färdig, så är jorden icke längre jorden, utan en jordisk himmel, ett återsken av den himmelska himmeln. Vill du bli "Guds bundsförvant", frågar han ynglingen. Termen är hämtad från Tegnér's predikningar och från hans poesi; det märkes allra klarast i den dramatiska versionen på vers, som

Rydberg en tid sysslade med, men som blev fragment. Där hör man direkt ekot av Epilogen vid magisterpromotionen 1820, där bekänner pater Henrik sig till ljusmystiken och varnar sin lärjunge för det mystiska mörkret liksom Tegnér varnat studenterna för den reaktionära romantiken.

Men lyd mitt råd, o Erland. Älska icke
den mörka natt med hennes skräckgestalter.
Den dödlige är skapt att älska ljuset,
det rosiga; och dagens gyllne stjärna.

Pater Henrik överger aldrig sin optimism; olyckorna och smärtorna, själva pestens fador, rubbar inte hans tro på "materiens andeblivningsprocess": himlen skall dock till slut stiga ner på jorden, och en ny tid kommer för människosläktet.

Hos Singoallas diktare blev denna visdom inte helt utplånad, men den kämpade en hårt strid mot platonismens andra uppenbarelseform, den stagnelianska. När pater Henrik samtalar om de mänskliga tingens förgänglighet med riddar Erland, nu en vuxen allvarlig man, öppnar sig klyftan mellan dem. Den dystre riddaren ser "det växlande, det bortflytande, skummande och försvinnande i tidens flod", och sörjer över slagget i människonaturen. Harmonien når han aldrig. När Sorgbarn bäddar hans säng i rummet med det trånga och dunkla fönstret, är han stum: "Det var så tyst, att sandens rinnande i timglasets förnams som en sakta röst, viskande om tröst och död." Inför pater Henrik hade han bekant: "Jag älskar skogen, natten, molnen, stormen." Den enda lycka han känner vid Singoallas sida är genomdränkt med melankoli. "O, slute aldrig denna sällhet! Låt dem leka vid bäcken och dö, innan morgonen kommer med sin kalla dager och sin grymma verklighet! Natten, drömmen, svärmeriet, de flämtande skuggorna, de blinkande stjärnorna, det obestämda och

sammanflödande, de ljuva villor som födas i det dunklas sköte, o vad är solen med dess gyllene sken, dagen med dess klara föremål, dess kalla sanningar mot detta!"

Det är den psykologiska definitionen på Erlands sensibilitet. Den fanns uttryckt i Stagnelius' ode till aftonstjärnan:

O! de nöjen, som blott av dagens strålar
hämta färger och liv av hopens ögon,
o, vad äro väl dessa?
Skimmer och brokiga moln.
Undfly, älskande själ! i öknar världens
glädjemördande blick. Vårt liv besälla
blott de fröjder, som mäktigt
höljas av tystnad och natt.

Det var den sida av Viktor Rydbergs väsen, som röjt sig i elegien Den sorgsne och skulle finnas kvar till hans dagars ände. I det dramatiska fragmentet hade han försökt att arbeta ut den principiella konflikten och bygga handlingen på denna. men i prosaberättelsen tvingades han att avstå från rationell rätlinjighet: han återgav det kaos som böljade i hans inre. Vid en återblick från hans sista levnadsår talade han om "den stämning av mystik och symbolism, som jag så att säga omedvetet och driven av ett inre behov inlade i denna min ungdoms skapelse". Det finns ingen spetsfundigt beräknad intrig i Singoalla, det är en rad av improvisationer, inte ens hypnotismen eller zigenaruppträderna har någon verklig konstitutiv betydelse; därför kunde han gång på gång i nya upplagor omarbeta scenerna och ändra händelseförloppet, utan att den poetiska förtrollningen berördes därav. Den omedvetna symboliken ger en mycket djupare inblick i motiven, i människosjälarna och ödena, som alla är diktarens emanationer. Singoalla handlar framför allt om vacklandet,

om splittringen, som hotar att upplösa personlighetens enhet, om vemodet och världssmärtan, som förlamar och isolerar själarna. Erland tror sig vara lycklig i sitt äktenskap, men djupast nere döljes en skugga, som suckar i sitt mörker och vill stiga upp; riddaren förbannar hennes suckar, men jaga bort henne förmår han inte. Stundom tillstår han bävande inför sig själv att han älskar henne, och då vågar han inte möta Helenas blick, utan rider ut i den nattliga skogen. Han vet inte om han älskar Sorgbarn eller hatar honom. Han är inte herre över omslagen i sitt känsloliv. Singoalla har genomskådat honom: "den ljuslockiga kvinnan, hans blåögda Helena äger honom om dagen; men min, min är han om natten, ty han är slav av min Sorgbarns kraft". Vem är Sorgbarn? Är det faderskärlek Erland hyser för honom, eller är det en annan känsla; är Sorgbarn hans bättre jag, som kan helgas och renas, eller är han en demonisk makt, som driver honom i fördärvet? Pater Henrik råder Erland att bikta sin sorg och sin förtvivlan, men i en lugnare stund svarar han: "Min själ är full av sönderslagna bilder. Jag bemödar mig om att åter sammansätta dem, därför grubblar jag nu så mycket. När tavlan är färdig, då ser jag vad jag vill se; då vet jag vad jag vill veta. Först då kan jag bikta, ty icke kan man bikta det obekanta."

Motsägelserna söndersliter Erland, och i den ursprungliga versionen går han under mitt bland pestens fador. Av Singoalla får han veta att han var fader till Sorgbarn, och han viskar till henne: "Det är jag, som dödat Sorgbarn." Han ber om förlåtelse och förbarmande, han vrider sig som en mask, och hans sista fråga är om det finnes försoning i himlen. Den blir aldrig besvarad. Tystnaden breder sig över Erlands och Singoallas dödsläger. Ingen vallflicka sjöng i skogen, heter det, ingen bjällra från betande hjordar klingade, icke ens de smygande stegen av en ensam jägare tasslade i mossan.

Diktaren träder fram själv och talar: "Sagan slutar, såsom när under ett strängaspel strängarna plötsligt brista i ett disharmoniskt ackord, förrän detta hunnit upplösas i försonande samljud. Ty harmoni och försoning, var finnas de härnere? Hör stormen börjar åter brusa i skogen! Sjunger hans vilda röst om harmoni och försoning? Orkanen ryter högt över jorden; men nere i dess mull arbetar förgängelsen, alstringskraften och åter förgängelsen. Blomman uppspirar för att dess skönhet skall maskstingas; barnasjälur uppstiga ur det obekanta, för att klädas i stoftskrud och orenas av synden. Trängtar du efter evig skönhet, obefläckad oskuld, oförgänglig lycka, sök den icke på jorden, men hoppas på evigheten!"

Det abrupta i denna avslutning torde nog ha varit betingat av bristen på utrymme - han måste snabbt fullborda sitt bidrag till kalendern Aurora, det höll på att stiga över alla bräddar. Men en provisorisk undanflykt var det ingalunda; pessimismen, världsförnekelsen, den absoluta transcendentalismen var sista ordet, även när han år 1865 fick tid och ro att omarbeta sitt hastverk. Visserligen lät han nu Erland undgå pesten, men vid återkomsten till klostret är riddaren död för livet; han har fått fotfäste på det evigas klippa. Helena, Singoalla, Sorgbarn och pater Henrik är försvunna bilder, vilkas betydelse skall bli förklarad först på andra sidan graven. Tillsammans med broder Johannes lever han eremitliv i en grotta. Mystiken tätnar kring honom: han får besök av okända färdemän. Vilka de var, "kan sagan endast antyda, ty mörker vilar över mycket i det förflutna". Hemliga skrifter, under sju insegel i ett brödraförbunds gömmor, skulle om de öppnades för oinvidga ha mycket att berätta. Främlingarna synes ha kommit till Norden "för att även där om möjligt finna element av den urtidens religion, varav de samlat spridda drag från Indiens pagoder, Egyptens gravtempel, Delphis och Eleusis' underjordiska valv, det salomoniska templets grus och

druidernas grottor; för att förena dem alla till en gloria kring korset. De skulle kunna förtälja, dessa hävder, att med tåget följde en indisk prestinnas unge son, invigd till 'riddare av det grusade templet', förtrogen med öster- och västerlandets visdom, och egare av stora skatter. Mer kan sagan icke antyda." Ynglingen är Sorgbarn, Erlands och Singoallas son; far och son samtalar, omfamnar varandra och skiljas för alltid. Den religiösa visdom, som Sorgbarn symboliserar, är inte den som pater Henrik lärde; den är hemlighetsfull som tempelriddarnas och frimurarnas legender, men det var den visdom som Stagnelius förkunnat i vers och på prosa. Den såg inte framåt mot en framtid av ljus och lycka, den såg tillbaka på en i urtidens dunkel förlorad gnosis, som det gällde att återfinna och begrunda. Den manade inte till arbete och kamp, utan till betraktelse och ensamhet, till försjunkande i drömmen om evigheten. Medan broder Johannes sköt ut sin fiskarbåt på den skogkransade insjön, heter det att "Erland satt vid stranden i skuggan av en lind och fördjupade sig åter i sin kära bok *Om vilan i Gud*".

Singoalla betecknar hos Rydberg magnetnålens längst gående utslag i stagneliansk riktning; måhända hänger det samman med en depression som vi för övrigt inte vet något om. Men någon påtaglig yttre orsak till hans världssmärt och hans evighetslängtan behöver inte förutsättas. Att Stagnelius i hög grad sysselsatt honom under år 1857 kan styrkas. Det kom vid denna tidpunkt ut ett dikthäfte med titeln *Hittills* utgivna dikter av Stagnelius; det var tryckt i Västervik, och det kan knappast ha väckt någon större uppmärksamhet. Den 23 oktober innehöll emellertid *Handelstidningen* en anmälan, där Rydberg gav uttryck för sina känslor. "För den odödlige skaldens talrika beundrare", heter det, "skall utan tvivel beaktskapen med dessa dikter bliva ganska kär, helst desamma, ehuru tillhörande olika perioder av hans utbildning, bära

den omiskänneliga stagnelianska prägeln och till sitt stora flertal äro honom fullkomligt värdiga. Deras äkthet betryggas tillräckligt av inre kriterier och kan för övrigt desto mindre betvivlas, som manuskripten till större delen av desamma befinna sig i Kalmar Gymnasii bibliotek, och de övriga erhållits av skaldens anhörige. Den ifrågavarande efterskörden, som under ovanstående tillkommit innehåller väl endast 23 poemer, men inom denna lilla krets återfinner man dock de flesta skiftningarna i den stagnelianska sången framställande, liksom hans liv och hans världsåskådning, en av melankolisk tränad genomträngd, genom materiens förintelse till enhet och försoning strävande kamp mellan Gud och den fallna världen. En lekboll för denna strid, följer skaldens fantasi dess växlande gång, och firar än materiens triumfer i epikureiska, sinnligt glödande sånger, än andens segrar i dessa av gnostiskt åskådningssätt färgade dikter, där den kristna försoningsläran utgör principen." Under inflytelsen av den senare riktningen hade tillkommit det poem, som börjar: Säg fritt, att kärleken; tre av dess strofer avtryckte Rydberg. "Den andra riktningen åter", påpekade Rydberg, "har inspirerat följande sköna stycke": och han citerade de sex stroferna av Vilan. Han fortsatte: "Ehuru H.T. tvekar att ur den lilla samlingen plundra flera blommor, torde det dock för läsaren vara välkommet att ytterligare erhålla följande provstycke på dess innehåll, vilket meddelas under försäkran, att många flera av samma halt återstå och böra göra egandet av det lilla häftet åtrått av varje skaldekonstens vän"; därefter följde poemet Fjärilens dödssuck, oavkortat, med sina åtta strofer.

Rydbergs entusiasm tar sig ett praktiskt uttryck - han önskar skaffa mästaren så många läsare som möjligt. Så mycket som det låg honom om hjärtat kan man finna det sannolikt, att det var han som åstadkom att Aurora-kalendern avsluta-

des med en av de okända stagnelianska dikterna. Den följde omedelbart efter Rydbergs bidrag och utgör samman med Singoalla det enda genialiska i den slätstrukna publikationen, som gick obemärkt förbi.

Fredrik Böök